

15 CENT

DE ECONOMISCHE PARAGRAAF IN ONS VERKIEZINGSPROGRAM

DOOR **F. M. WIBAUT.**

N. V. BOEKHANDEL EN UITGEVERS-MIJ „ONTWIKKELING“
PALEISSTRAAT 42 - AMSTERDAM - TELEFOON 6243 N.

DE ECONOMISCHE PARAGRAAF IN ONS VERKIEZINGSPROGRAM

DOOR

F. M. WIBAUT

N.V. BOEKHANDEL EN UITGEVERS-MIJ „ONTWIKKELING”
PALEISSTRAAT 43 - AMSTERDAM - TELEFOON 6243 N.

PER POST

of per bezorger wordt »Het Volk» den abonnees iederen avond thuis bezorgd.

Het bevat alle telegrammen, uitgebreide Kamerverslagen, het laatste nieuws, in één woord **alles** wat een arbeider moet weten. En voor de vrouwen een speciale rubriek en een boeiend feuilleton.

„HET VOLK”

DAGBLAD VOOR DE ARBEIDERSPARTIJ

20 cent per week; f 2.60 per kwartaal,

of met politiek-satiriek weekblad

„DE NOTENKRAKER”

MET TEEKENINGEN VAN ALBERT HAHN

25 cent per week; f 3.25 per kwartaal.

Alle abonnees op „Het Volk” zijn gratis bij de maatschappij „The Ocean” tegen ongevallen verzekerd en wel voor bedragen van f 5.— tot f 3000.— bij breuk of verlies van ledematen, overlijden en invaliditeit. De volledige lijst der uitkeeringen staat aan het hoofd van ons blad vermeld.

Het abonnement op „De Notenkraker” alleen kost f 1.10 per kwartaal. Afzonderlijke nummers 10 cent.

Vraagt proefnummers; 8 dagen gratis toezending.

Bureaux: Keizersgracht 378, A'dam.

Kan een verkiezingsprogram socialistische eischen bevatten?

Een verkiezingsprogram brengt de eischen naar den voorgrond, die voor de eerstvolgende jaren de politiek der partij, haar optreden in en buiten het parlement zullen beheerschen.

Met het verkiezingsprogram spreekt de partij allereerst tot de kiezers buiten hare eigen rijen. Zij zegt tot deze kiezers: hier is wat wij meenen dat in den eerstvolgenden tijd in en door het parlement gedaan moet en kan worden. Doch wat slechts gedaan zal worden, indien gij er voor zorgt, dat dit parlement in het teeken van ons program zal komen te staan.

Doch kan een verkiezingsprogram wel socialistische eischen, eischen van werkelijk socialistisch karakter bevatten? Dat wil zeggen: indien zulk een verkiezingsprogram werkelijk socialistische eischen zou bevatten, heeft het dan voor een politieke partij zooals de sociaal-democratische, die zich ten doel stelt op de dingen van de landspolitiek van vandaag den grootst mogelijken invloed uit te oefenen, wel zin met zulk een program voor de kiezers te komen? Komt de partij met zulke eischen niet een halve eeuw of een kwart eeuw te vroeg? Met andere woorden: is het practische politiek om van eischen van waarlijk socialistisch karakter in de eerstvolgende jaren de doorvoering te verlangen, met alle kracht voor die doorvoering op te komen? Is het aannemelijk en zoo ja waarom, dat een verkiezingsprogram met werkelijk socialistische eischen, groote massa's kiezers die nog buiten onze rijen staan, er toe zal drijven onze partij te steunen, aldus onze partij een politieke macht gevend, die haar in staat zal stellen de regeering te nopen zulk program te aanvaarden en het met of zonder onze rechtstreeksche deelneming tot een ernstig begin van uitvoering te brengen?

Wij beantwoorden beide vragen bevestigend.

Het is practische politiek om aan de regeering van de

eerstvolgende jaren de eischen van de economische paragraaf in ons program te stellen, die werkelijk socialistische eischen zijn, omdat de oorlog de doorvoerbaarheid van deze eischen veel dichterbij heeft gebracht dan voor den oorlog ieder moest meenen dat die nog lag. En het is aannemelijk, dat groote massa's, nog buiten onze rijen staande, er toe zullen worden gedreven ons verkiezingsprogram met zijn socialistische eischen tot een regeeringsprogram te maken, omdat zij in den oorlog hoe langer hoe meer tot het besef zijn gekomen, dat het kapitalistische stelsel voor de massa onhoudbaar is, dat het stelsel, waarin de voortbrenging erop is gericht om voor een grooter of kleiner aantal ondernemers de winst zoo groot mogelijk te maken, niet enkel in oorlogstijd, maar ook in vreedstijd voor de groote massa onduidelijk is en niet langer moet worden verdragen dan onvermijdelijk is.

Het socialistisch karakter van ons economisch program.

Waarin ligt nu het socialistisch karakter van de eischen van ons economisch program?

Hier is de tekst van de „Economische maatregelen“:

Blijvende organisatie op het gebied der levensmiddelenvoorziening, met handhaving, voor zoover noodig, van het distributiestelsel gedurende den overgangstijd na den oorlog.

Krachtige bevordering der ontwikkeling van de economische hulpbronnen van het land. Overbrenging van de voldoende geconcentreerde bedrijven in overheidsbeheer.

Uitbreiding van het grondbezit der openbare lichamen. Overheidsbeheer van drooggelegde gronden.

Directe onteigening door den Staat van gronden wier productievermogen door verbeterde afwatering of ontginning belangrijk kan worden opgevoerd.

Staats- of gemeentelijke exploitatie van op deze gronden te stichten landbouwbedrijven en van de noodige inrichtingen tot verwerking der producten.

Krachtig doorgevoerde ruilverkaveling.

Staatsaanleg en exploitatie van bosschen op voor landbouwcultuur minder geschikte gronden.

Ontginning der delfstoffen uitsluitend door den Staat.

Onteigening van gronden, ook voor openbare werken en voor stadsuitbreiding, tegen de gebruikswaarde.

En hier is een zinsnede uit de financieele paragraaf, die met de eischen in het economische program feitelijk een geheel vormt en dus in dit verband is samen te vatten:

Organisatie in openbaar beheer van bedrijven, die op concentratie zijn aangewezen, ook ter versterking der Rijksmiddelen; dit laatste evenwel onder voorwaarde, dat levensbehoeften niet worden belast.

De beheerschende gedachte van al de onderdeelen van dit program is: aan den eigendom van grond de beperking opleggen, dat de grond zal worden gebruikt op de wijze, die op een gegeven oogenblik het algemeen belang eischt. Daarnaast aan het particulier bedrijf in de voortbrenging de beperking opleggen, dat het naar gelang van zijn aard in dienst moet komen te staan van de voorziening in de behoeften der bevolking, zooals die alweder in het algemeen belang wordt vereischt, dat ook hier de bedrijfsvrijheid door het algemeen belang zal worden beheerscht.

De eisch luidt niet, we zeggen er bij nog niet, de onteigening van alle grond en van alle productiemiddelen van particulieren en hun overbrenging in overheidsbeheer in den dienst der gemeenschappelijke voortbrenging. Dat is onze opperste socialistische eisch. Maar onze machtsvorming moet nog eenigen tijd groeien, de macht van het proletariaat moet nog heel veel grooter en sterker worden, nationaal en internationaal, eer deze opperste socialistische eisch kan worden gesteld als doorvoerbaar langs wettelijken weg in de eerstvolgende jaren, dat wil zeggen, eer deze eisch kan worden vooropgesteld in een verkiezingsprogram.

Maar indien wij nog niet eischen terstond een eind te maken aan allen particulieren grondeigendom, wel eischen wij, dat een eind zal worden gemaakt aan de macht van den particulieren grondeigenaar, om onbeperkt zelf te beslissen of de grond, die hij in eigendom heeft, zal worden gebruikt en hoe, dat is voor den verbouw van welke gewassen die zal worden gebruikt.

Wij wenschen een eind te maken aan den toestand, waarbij onze groote landheeren, de eigenaars van duizenden en duizenden bunders, zooals er velen zijn in ons land, eigenmachtig kunnen beslissen of deze gronden braak zullen blijven liggen, wellicht zullen dienen voor „eigen jacht”, zooals hier en daar een waarschuwend bordje aangeeft in deze uitgestrekte gebieden, of misschien als de eigenaar geen jager is, zelfs niet tot dit rijke-lieden-vermaak te worden gebruikt, doch slechts zullen dienen om twee of drie maal in het jaar den eigenaar gelegenheid te geven elk van zijn bezittingen op hun beurt met zijn gasten van den dag te betreden en om het overige deel van het jaar door opzieners te worden bewaakt, tegen vermetele voetgangers die van het door prikkeldraad aan de wereld der eigendomlozen onttrokken natuurschoon zouden willen genieten.

Wel wenschen we, dat een eind zal worden gemaakt aan de macht van den eigenaar, om, indien hij de gronden bebouwt, eigenmachtig te beslissen hoe ze zullen worden bebouwd, zullen worden bebouwd met gewassen voor de behoeften van de bevolking van geen belang, doch die den eigenaar de grootste inkomsten beloven, dan wel of ze zullen worden bebouwd met gewassen die de bevolking noodig heeft voor haar voeding of voor haar overig levensonderhoud. We wenschen dus terstond in den grondeigendom in te grijpen, overal waar die verruiming van de voortbrenging, of verruiming van de op een oogenblik in het belang der bevolking meest noodige voortbrenging, tegenhoudt. Wij wenschen dit te doen door aan de overheid niet enkel de macht toe te kennen, maar haar ook de taak op te leggen, om ten opzichte van het gebruik van den grond de leiding in handen te nemen. De taak om ten opzichte van dit gebruik bindende voorschriften te geven. De taak daarnaast om overal waar het voortbestaan van bijzonder eigendom van den grond met het gebruik van den grond in het algemeen belang niet vereenigbaar blijkt te zijn, tot onteigening van deze gronden en hunne overbrenging in openbaar beheer over te gaan.

Dit echter eischen we niet enkel terstond, maar we eischen het ook blijvend. Blijvend tot onze macht nationaal en ook internationaal genoeg zal zijn gegroeid om verder te gaan op den weg naar de voortbrenging op de algemeene voor-

ziening gericht. Maar in elk geval reeds thans niet voorbijgaand, niet beperkt tot den oorlogstijd.

Hierop leggen we den nadruk om het socialistisch karakter van de economische eischen van ons verkiezingsprogram te doen uitkomen. Er zijn allerlei regeeringsmaatregelen, reeds genomen en nog in voorbereiding, die schijnen te gaan of tot zekere hoogte ook wel werkelijk bedoelen te gaan in de hier aangegeven richting, om de vrijheid en de zelfstandige beschikking van den grondeigenaar ondergeschikt te maken aan de eischen die op dit oogenblik de levensmiddelenvoorziening gebiedend stelt. Doch voor zoover die maatregelen een socialistisch karakter zouden hebben — en dat is niet ver — is het oorlogs-socialisme. Het gaat met dit karakter niet ver. De pogingen b.v. der regeering om den aanbouw van bepaalde gewassen te bevorderen, door het uitloven van grootere of kleinere premien, veelal zeer groote premien, aan de verbouwers dier gewassen, heeft zelfs met het meest primitieve oorlogs-socialisme niets te maken. Het is er de tegenstelling van. Want de maatregel gaat uit van de vooropstelling, dat de op de spits gedreven winstmakerij zelfs in de landbouwvoortbrenging in oorlogstijd onaantast moet worden gelaten, en dat de eenige manier waarop met grondeigenaars valt te praten om hen te bewegen de meest noodige voedingsmiddelen te verbouwen, is hen zoo groote prijzen of zoo groote premies in het vooruitzicht te stellen, dat de in het algemeen belang meest noodige productie, tegelijkertijd voor de heeren eigenaars ook de meest voordeelige productie wordt. Dan en slechts dan hebben de heeren, althans de meesten van hen, geen bezwaar om in het gebruik van hun eigendom het algemeen belang te dienen, wanneer deze wijze van gebruik tegelijk voordeelijker dan eenige andere is.

Doch — het blijkt uit de thans ingediende wijziging van de Distributiewet — de oorlog heeft lang genoeg geduurd en zijn gevolgen hebben ons stoffelijk volksbestaan, de meest onontbeerlijke voeding, in die mate in gevaar gebracht, dat de regeering er toe overgaat, er toe over moet gaan, wettelijken grondslag te geven aan afdoender ingrijpen harerzijds in de landbouwproductie en ook overigens in de productie, voor zoover de levensmiddelenvoorziening en het

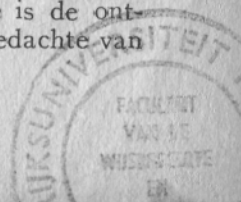
meest onmisbare deel van het economische leven van het land dit vereischen.

We nemen nu eens aan, dat de tegenwoordige regeering werkelijk van deze uitgebreide nieuwe bevoegdheden die zij thans, zij het wel heel erg laat, maar dan toch eindelijk vraagt en die zij zonder twijfel zal verkrijgen, een prompt en doeltreffend gebruik zal maken. Wij hopen, dat zij het zal doen, om de grootere ellende en de grootere ontbering, waarmede de voortzetting van den oorlog ons onafgebroken en van steeds dichterbij bedreigt, althans tot het onvermijdelijke te beperken. Doch zelfs indien de regeering aldus maatregelen die in de landbouwproductie, in de zelfbeschikking van den grondeigenaar zouden ingrijpen, niet enkel beraamd op wettenpapier, doch ook in werkelijkheid doorvoert, ook dan nog zullen deze maatregelen geen socialistisch karakter hebben, hoogstens oorlogssocialisme zijn. Want de regeering is de eerste om het zeer voorbijgaande van de maatregelen die zij in sterkere of in zwakkere mate zal nemen, op den voorgrond te stellen en steeds op den voorgrond te houden. Terwijl ze de onbeperkte macht van den eigenaar kortwiek, zegt ze er tot den eigenaar bij: Het is zoo kwaad niet bedoeld. Op dit oogenblik, om den oorlog, kan het niet anders. Maar we beloven beterschap. De tijd dat ge last van ons hebt zal zoo kort mogelijk worden gehouden. De particuliere eigendom en het particulier initiatief in de voortbrenging is ons niet minder heilig dan het ons ooit is geweest. Het blijft ook voortaan het heilige huisje, onder bescherming van wetgeving en Staat.

Wij eischen het ingrijpen in den grondeigendom blijvend. Omdat we weten, en voor wie het niet wisten heeft juist de oorlogstijd het geleerd, dat het doelmatige gebruik van den grond voor het economisch volksbestaan dringend is geboden. We denken hierbij niet aan een voortbestaan na den oorlog van een toestand, waarbij ieder land er op aangewezen is, om zooveel als maar eenigszins mogelijk is door verbouw in eigen land in de meest noodige behoeften van levensonderhoud te voorzien. We achten het zeer mogelijk, dat de oorlog nog geruimen tijd zal duren, ook al zijn overal teekenen waar te nemen van een oorlogsmoedheid en een uitputting der volkeren, die ten spijt van alle Amerikaansch gebral, de hoop op een naderend einde, zij het

nog zwakjes, doet gloren. Maar zelfs al zou de oorlog nog in dezen zomer eindigen, ook dan moeten we rekening houden met de mogelijkheid, zelfs met de waarschijnlijkheid, dat nog gedurende eenigen tijd, gedurende enkele jaren, de aanvoer van noodzakelijke levensmiddelen uit het buitenland, met name van graan, met zoo groote moeilijkheden, of met zoo buitensporige kosten van aanvoer gepaard zal gaan, dat wel degelijk de overheidsleiding van de landbouwproductie er op zal moeten zijn gericht om de hoeveelheid levensmiddelen, in eigen land voortgebracht, zoo groot mogelijk te maken. Wij gelooven niet in de ietwat langdurige mogelijkheid van een economische boycot tusschen de oorlogvoerende groepen van landen, nadat de wapenvrede zal zijn gesloten. De behoefte aan internationaal ruilverkeer is voor het leven van de laatste helft van de 19e eeuw en de eerste bijna twee tientallen jaren van de 20e eeuw te sterk en te innig geworden, dan dat zulk een boycot tot wederzijdsch weren door de beide vijandig blijvende landengroepen van elkanders toevoeren en elkanders afzetgebied, een ietwat geruimen tijd zou kunnen worden volgehouden. Gesteld al, wat we ook nog niet aannemen, dat ook na den oorlog het proletariaat in de oorlogslanden zoo lijdzaam zou blijven als noodig is om zulk een economische boycot, die de aangewezen prikkel is voor de snelst mogelijke voorbereiding van een nieuwen oorlog, te gedoogen.

Wij willen dus met onze eischen tot sterk ingrijpen in de landbouwproductie niet komen tot den aanloop naar eene in zichzelf genoegzame nationale productie, een benadering tot een afgesloten nationaal economisch bestaan, waarbij aanvoer uit het buitenland van de meest noodzakelijke levensbehoeften, voedingsstoffen en ook b.v. van steenkolen, bouwmaterialen, en voornamelijk industrieproducten, zooals scheeps- en industrie-ijzer, meer of min overbodig zou worden. Deze gedachte spookt rond in veel Nederlandsche hoofden. Ze is een van de vele oorlogskinderen. Hare uitwerking is ook wel dienstig aan bepaalde groepsbelangen. De gedachte is wellicht niet vreemd aan den opzet van het Nederlandsche hoogovenbedrijf. Maar ze is heel ver van socialistisch. Ze is door en door burgerlijk. Ze is de ontkenning van de door het socialisme aanvaarde gedachte van

een internationaal ruilverkeer, waarbij elk land de producten zal voortbrengen die het door zijn bodem, zijn natuurlijke hulpmiddelen, zijn economische structuur en de stand van zijn industriele ontwikkeling, het voordeeligst voortbrengen kan en welke deze verschillende landen onderling met elkander zullen ruilen, naar een maatstaf als door de meest algemeene voorziening in de meest onderscheidene behoeften zal worden geboden.

Indien wij vreemd aan alle overwegingen van een „gesloten” nationale productie met alle kracht voorstaan, dat ook in vreedstijd de opperste leiding van de landbouwproductie bij de overheid zal moeten blijven, dan is het omdat de eerste grondslag van een socialistische productie, is een ruime en naar het inzicht van algemeen belang geleide doelmatige productie. Uit dit oogpunt gezien moet zulk ingrijpen door den oorlog mogelijk gemaakt en verhaast niet zijn een voorbijgaande oorlogsmaatregel, maar worden een maatregel van steeds verder gaande strekking, van allengs breeder en dieper ingrijpen, beheerscht door het belang van het proletariaat. De oorlog, onder de namelooze massa's leed heeft ze ons enkele korrels van goede kiemkracht gebracht, heeft breede lagen der bevolking voor dit begrip van de overheidstaak toegankelijk gemaakt, heeft in breede kringen het besef van de onafwijsbaarheid van overheidsbemoeiing met de productie krachtig voorbereid of gevestigd. Want de oorlog heeft de werking van de kapitalistische voortbrenging door een vergrootglas doen zien. Zeer velen die hare schadelijkheid, hare onverenigbaarheid met het algemeen belang, voor dien niet hadden geweten, weten het nu.

* * *

Zooals onze verkiezingseischen ten opzichte van het gebruik van den grondeigendom staan, zoo staan zij ook ten opzichte van het gebruik van de industriele voortbrengingsmiddelen.

Ook hier practische politiek. Ook hier rekening houden niet uitsluitend met de socialistische begeerte, maar ook met de mate van prompte doorvoerbaarheid der socialistische eischen naar den maatstaf van de reeds verkregen en daarnaast nog niet verkregen machtsvorming. Ook hier dus niet

onteigening van alle industriele productiemiddelen, alle fabrieken en alle handelsinrichtingen, niet het in overheidsbeheer nemen van alle industrie, van alle handel en van alle winkelbedrijf. Doch ook hier de beperking tot overneming in overheidsbeheer van die bedrijven die reeds aan particulier beheer zijn ontgroeid, of die sterk er toe naderen aan particulier beheer te ontgroeien. Te ontgroeien, niet in dien zin dat de particuliere winstmakerij niet begeerig genoeg zou zijn om zich uit die bedrijven de winsten te blijven toeëigenen, doch in dien anderen zin, dat de mate van bedrijfsontwikkeling de schadelijkheid van het particuliere beheer in die mate tastbaar gaat maken, dat een tot inzicht komend proletariaat de handhaving niet meer kan gedoogen. Hetzij doordat het particuliere beheer van bepaalde takken van industriele productie, in het belang van de winst, de uitbreiding der productie zou tegenhouden. Hetzij, dat door de mate van bedrijfsontwikkeling het particuliere beheer zoo groote macht heeft gekregen over voor het volksbestaan gewichtige voorzieningen, dat deze macht in particuliere handen, evenals die bij den grondeigenaar, niet langer kan worden gedoogd. De onduidelbaarheid dezer macht kan op verschillende wijze aan den dag treden. Ze kan zich uiten in gering van grootere hoeveelheid product, in het verwekken van kunstmatige schaarschte in het belang van de winst. Ze kan zich ook vertoonen in door gering der concurrentie hoog gehouden prijzen van de in wel voldoende hoeveelheid op de markt gebrachte producten, ten opzichte van welke het algemeen belang dringend gebiedt, dat ze niet enkel in voldoende hoeveelheid maar ook tot den laagst mogelijken prijs onder het bereik der bevolking moeten worden gebracht.

Ook hier dus staat het ingrijpen in de particuliere industriele productie en in het particuliere handelsbedrijf in het teeken van de socialistische gedachte van eene blijvende verbetering van de voorziening in algemeene behoeften. Ook hier gaat ze ver uit boven de betekenis van oorlogsmaatregel, waartoe het tegenwoordig regeeringsingrijpen van tijdelijke productieregeling en tijdelijke maximumprijzen zich uiteraard moet beperken. Indien het gaat in de richting van ons verkiezingsprogram, dan brengt het overheidsbeheer van bedrijven die in verband staan tot

de levensmiddelenvoorziening in den ruimsten zin, blijvende productieregeling en blijvende regeling van prijzen.

Nog in een ander opzicht onderscheidt het overheidsingrijpen in de industriele productie, zooals wij dit voorstaan, zich scherp van het soort ingrijpen zooals het in vele landen, ook in het onze, sterker of zwakker naar den voorgrond komt. Wij bedoelen de staatsmonopolies. Onze houding te dezen opzichte, ook wat betreft inkomsten uit overheidsbedrijven voor de schatkist te trekken, wordt nog nader besproken. Doch hier zij aanstonds vastgesteld, dat ons verkiezingsprogram overheidsbedrijven niet in de eerste plaats ziet als fiscaal, niet als het eerstaangewezen middel om de uit de oorlogsleeningen nog lang voortspruitende uitgaven van rente en aflossing te dekken. Het ziet deze overheidsbedrijven binnen de grenzen der mogelijkheid in het tegenwoordige tijdperk van het kapitalistische stelsel allereerst als voorloopers der socialistische productie, de voortbrenging op de algemeene voorziening gericht.

Blijvende organisatie van de levensmiddelenvoorziening.

De oorlog heeft noodgedwongen eenige regeling op het gebied van de levensmiddelenvoorziening gebracht. Naar gelang de oorlog langer duurde en den aanvoer van levensmiddelen van overzee hoe langer hoe meer belemmerde en beperkte, op de grens van die geheel onmogelijk te maken, zag de regeering zich gedwongen de regeling iets ingrijpender te maken. Zij deed het met grooten weersin. Want zij zweert bij de vrijheid van bedrijf.

Wat de landbouwproductie betreft, bestaat deze regeling nog steeds in het bevorderen van de verbouwing van bepaalde gewassen, hetzij door de beperking van den verbouw van andere gewassen aan de grondeigenaars of de grondgebruikers opgelegd, hetzij door het uitloven van premien voor bepaalde soorten van grondgebruik, het scheuren van weiland tot bouwland, of door het uitloven van hoge prijzen voor bepaalde producten.

Er zijn vier oorlogsjaren noodig geweest, en onze bevolking is eerst tot den rand van den hongersnood moeten naderen, eer de regeering hare vereering van de bedrijfs-

vrijheid in die mate heeft kunnen verzaken, dat zij thans in het nieuw ontworpen artikel 7 van de Distributiewet 1916 eindelijk heeft op willen nemen, dat zij „in het algemeen of in bepaalde gevallen het verbouwen van bepaalde gewassen (kan) gebieden, geheel of gedeeltelijk en al dan niet voorwaardelijk toestaan en verbieden of regelen”. De regeering vraagt thans eindelijk de bevoegdheid, om op afdoende wijze in het grondgebruik in te grijpen. Doch ze maakt er verontschuldiging bij dat ze dit doet. En ze stelt de grondeigenaars al vast gerust: laat niemand bang zijn dat we van deze bevoegdheid gretig gebruik zullen maken. In het Staatsstuk, dat Memorie van Toelichting heet, van de aangekondigde wijziging der Distributiewet (het heet niet Memorie van Bestrijding, of Memorie van Verweer) lezen wij: „Sinds de diepgaande besprekingen, ter zake teeltdwang, gehouden bij de totstandkoming der Distributiewet, is de eerste ondergeteekende niet van meening veranderd, dat eene algemeen aan de landbouwers op te leggen teeltdwang in de practijk niet uitvoerbaar en de toepassing daarvan derhalve schadelijk voor de voedselvoorziening moet worden geacht; ten einde echter ook hier over zoo ruim mogelijke bevoegdheid te kunnen beschikken, is art. 7 eerste lid, waarvan ook overigens de redactie eenigszins is gewijzigd, de bepaling, dat ook de verbouw van gewassen kan worden geboden, zoo ruim mogelijk geredigeerd.”

We halen deze plaats aan niet om er de regeering of den Minister van Landbouw een verwijt van te maken, dat zij ook na vier jaren oorlog de bedrijfsvrijheid zelfs ten opzichte van den landbouw als het eenige en het hoogste blijven beschouwen, de zelfbeschikking van den landeigenaar blijven eeren als de beste waarborg om de belangen van de „voedselvoorziening” te dienen. Zij en hij zouden geen goede tegenwoordigers zijn van de Nederlandsche eigenaars en ondernemersklasse, wanneer ze er anders over dachten. Ook wisten we allen, dat ze er niet anders over denken. In het bijzonder de Minister van Landbouw heeft van de hem ten dienste staande middelen om in te grijpen in de bedrijfsvrijheid en de zelfbeschikking van eigenaars en ondernemers slechts gebruik gemaakt, wanneer de nood der tijden hem daartoe onweerstaanbaar opdrong. Hij heeft het gedaan

met een niet zelden waarneembaren weerzin. Het was nu eenmaal zijn noodlot, eerst wetten uit te voeren, daarna wetten te bevorderen wier beginselen indruischten tegen de zijne. Thans is het nog zijn noodlot, deze wetten uit te breiden en te verscherpen. Men mag zulk een door het noodlot vervolgde waarlijk wel gunnen, dat hij de getuigenis aflegt hoe verkeerd al dat ingrijpen, waartoe hij zich tegen wil en dank, nog wel verplicht zal kunnen zien, eigenlijk is. Moeten is moeten. Moeten als je niet weigeren kunt, is al erg genoeg. Maar het recht om in die positie te mopperen, dient geëerbiedigd.

We halen deze plaats dan ook aan als een feit van algemeene beteekenis. Als een van de vele bewijzen — ze zijn met dozijnen in de pers van den dag voor het grijpen — van de stemming van tegenzin, waarmede hetgeen wat van de zijde der regeering op het gebied van de „organisatie der levensmiddelenvoorziening” tot stand is gebracht, in zoover het in de bedrjfsvrijheid ingrijpt, door haar zelve werd en wordt aanvaard. En als een aankondiging van de voortvarendheid, waarmede door deze regeering of eene van hare soort, al dat ingrijpen, al dat „regelen” zal worden opgeheven, zoodra zij niet meer moet, zoodra ze er zich niet meer in letterlijken zin toe ziet gedwongen.

In het hart niet enkel van deze regeeringspersonen — maar in het hart — bij wijze van spreken — van de heele klasse van eigenaars en ondernemers — staat het met groote letters geschreven: Weg met al dat ingrijpen en regelen waartoe de oorlogstijd dwong. Weg met alle overheidsorganisatie van het bedrijf, ook van de levensmiddelenvoorziening, zoodra het maar even kan. Onze winsten, kunnen de grondeigenaars en ondernemers erbij voegen, hebben onder dat overheidsingrijpen en regelen en organiseren wel niet geleden. Integendeel. Alle hulde aan de regelende regeering. Maar al is dit een groote troost, wij eigenaars regelen en organiseren toch liever zelf, of we regelen en organiseren ook wel heelemaal niet, al naar gelang wij als eigenaars van grond en productiemiddelen, krachtens de heilige beteekenis van den eigendom de opperste beschikkers, dat eigenmachtig en zelfstandig zullen beslissen. Weg dus, zoodra het maar even kan, met

alle overheidsingrijpen, in de eerste plaats in de levensmiddelenvoorziening.

In volledige tegenstelling hiermede stelt ons economisch program: blijvende organisatie op het gebied der levensmiddelenvoorziening.

* * *

Het is wel teekenend voor het karakter van het kapitalistische stelsel van voortbrenging, dat er een het geheele wereldverkeer verstorende oorlog moest komen eer het begrip: organisatie van de levensmiddelenvoorziening, zich voordeed als een taak van overheidszorg. De oorlog heeft ons geleerd, dat we van dit toch eigenlijk wel gewichtige onderdeel van ons volksbestaan, heel weinig afwisten. De landsregeering wist er heel weinig af. In hare landbouwverslagen, statistieken van invoer en uitvoer, en in de hier en daar aanwezige stukjes verbruiksstatistiek, leek er iets van te vinden te zijn. Maar wie ooit beproefde uit die gegevens iets op te bouwen, ervoer dat hij het niet ver kon sturen. De bevolking bleek door voeding in stand te houden. Dat was alles wat men wist. De stadsbesturen wisten er voor hun bizonder gebied ook heel weinig van af. Er waren er die het hadden gebracht tot statistiek van hetgeen op de markten werd aangevoerd. Deze statistieken waren in den regel niet goed. Maar van hetgeen buiten de markten werd aangevoerd, of weggevoerd, wisten de besturen heelemaal niets. Sommige gemeentebesturen bemoeiden zich met kwaliteit en de gesteldheid der in hunne gemeente te koop aangeboden levensmiddelen, uit een oogpunt van gezondheidszorg: de gemeentelijke keuringsdiensten en abattoirs. Maar dat het een taak kon zijn regelend op te treden ten opzichte van voldoende aanvoer van de levensmiddelen, regelend ook ten opzichte van prijzen, werd ook daar niet aanvaard. Slechts hier en daar drong in de den oorlog kort voorafgaande jaren deze erkenning door. Ook onze partij stelde op dit gebied geen eischen voor de politiek van den dag. In onze litteratuur was over levensmiddelenvoorziening zooals die werd gedacht in de toekomst van het socialistisch geregelde internationale ruilverkeer, wel heel wat veelbelovends te vinden. Dat wij deze toekomst ook op dit gebied dichter bij moesten brengen, werd zeker als algemeene stel-

ling door ieder onzer aanvaard. Doch dat we een „blijvende organisatie der levensmiddelenvoorziening” in den gedachtengang van deze toekomstverwachtingen, reeds aanstonds dichter bij konden brengen, zoo dicht bij dat die een voor-aanstaande plaats zou innemen op ons verkiezingsprogram — dat is het werk van den oorlog.

De oorlog heeft ons geleerd, dat het gevaarlijk is, onduelbaar gevaarlijk, de levensmiddelenvoorziening zonder organisatie te laten, althans zonder organisatie die op het belang der voorziening, het belang van voldoende hoeveelheid en van zoo laag mogelijke prijzen is gericht. Het is onduelbaar gevaarlijk gebleken, de levensmiddelenvoorziening over te laten aan het particulier initiatief der ondernemersklasse, of, om met Mr. Treub te spreken, aan den ondernemingsgeest. Het is gevaarlijk niet enkel met het oog op de mogelijkheid van nieuwen oorlog. Maar het is ook gevaarlijk met het oog op het karakter van het particulier initiatief in vreedstijd, dat de ondernemerswinst als het opperste en hoogste moet stellen, ook wanneer die wordt verkregen ten koste van kunstmatig verwekte schaarschte of van buitensporig opgedreven prijzen.

Dit laatste gevaar, het gevaar voor den vreedstijd, is gedurende den oorlogstijd veel grooter geworden. Want in den oorlog is de organisatie onder de producenten ook in de levensmiddelenvoorziening, onder de landbouwers, grondeigenaars en groote pachters, onder de veehouders, onder de tuinbouwers en groentekweekers, onder de groothandelaars en de tusschenhandelaars, werkzaam in invoer en uitvoer van levensmiddelen, onder de zuivelfabrikanten, onder de meelfabrikanten, onder de broodbakkerijen en broodfabrieken, onder de exportslagers en onder de vleeschleveranciers voor binnenlandsch verbruik, onder de fabrikanten van vleeschwaren, onder de groenten- en vruchten-exporteurs, onder de fabrikanten van geconserveerde groenten en vruchten, onder de aanvoerders en pellers van rijst, onder de fabrikanten van gort, van jams, onder al de talrijke en onderscheiden ondernemers op het gebied der levensmiddelenvoorziening, groot en klein, maar groot het meest, zeer sterk toegenomen.

Wij weten echter, dat de producenten- en ondernemersorganisatie het verbruikersbelang, dat is het belang van de

massa, niet dienen en niet als vooropgesteld doel dienen kunnen. Indien al het toeval wil, dat het belang van een producentenorganisatie in een tak van levensmiddelenvoorziening er mee vereenigbaar is, of zelfs er mee gebaat is, om de hoeveelheid product ruim te maken, dan is dit maar toeval, het voor de verbruikers gelukkige toeval, dat met het winstbelang der producenten samenvalt. Niemand mag verwachten dat dit regel zal zijn. Het is naar ons oordeel een vraag of de nog heelemaal vrije concurrentie, die in vele onderdeelen van de productie en den aanvoer van levensmiddelen voor den oorlog in ons land nog bestond, het stelsel, waarbij iedere producent en iedere aanvoerder zijn gang gaat, zonder iets van zijn vakgenooten te weten, voor de massa niet nog te verkiezen is boven de te verwachten gevolgen van de betere producenten- en ondernemersorganisatie, die er na den oorlog zal zijn. Doch wij behoeven ons in deze beschouwingen niet te begeven. Gesteld al, dat we de vraag bevestigend zouden beantwoorden, dat we zouden zeggen: het is voor de levensmiddelenvoorziening van een land beter dat ze ongeorganiseerd is, d.w.z. afhankelijk van de afzonderlijke beslissingen wat productie en aanvoer betreft van de duizenden ondernemers en producenten, geleid door hun individueel inzicht van hetgeen voor hen het voordeeligst zal zijn, dan dat ze beheerscht zou worden door sterke en algemeene organisaties van producenten en ondernemers — dan zou ons dit antwoord niet baten. We zouden door zulk antwoord blijk geven de kapitalistische ontwikkeling slecht te kennen. En indien we in onze onkunde meenden die ontwikkeling, waarin de ondernemersorganisatie een schakel is, te kunnen tegengaan, zouden we ons deerlijk vergissen. De vaste aaneensluiting van producenten van alle soort, op het gebied van landbouwproductie en van industriele productie, is geen nieuwigheid die door den oorlog is gebracht en die bestemd is met hem te verdwijnen. Deze aaneensluiting is een schakel in de kapitalistische ontwikkeling en bevat tegelijkertijd een kiem van socialistische productieregeling.

Deze aaneensluiting was ook in ons land in gang voor den oorlog. De oorlog heeft, door het verkleinen van de afzetmarkt der producenten, door de beperking van den buitenlandschen aanvoer, en ook als gevolg van het ingrijpen

waartoe hij de regeering dwong, deze aaneensluiting van producenten, in het bijzonder op het gebied van den landbouw, waar ze voor den oorlog minder ver gevorderd was dan reeds in een aantal industrieën, zeer belangrijk versterkt. De uitbouw en de versterking van deze organisatie van producenten en ondernemers zou toch gekomen zijn, indien de oorlog er niet was gekomen. Doch de oorlog is ook op dit punt een broeikas voor het kapitalisme geweest, hij heeft dien groei verhaast. Toch is die groei nog volstrekt niet tot vollen uitwas gekomen. De voordeelen van organisatie en aaneensluiting zijn voor de producenten en ondernemers zoo groot, dat zij, de eene groep na de andere, er toe zullen komen hunne aaneensluiting nog sterker te maken, dat zij uit eigen aandrift zullen doen wat anders onder den drang der industriele en commercieele ontwikkeling wellicht iets langzamer zou gaan, maar ook zou gaan.

* * *

Wat beteekent in het gezicht van deze ontwikkeling onze eisch: Blijvende organisatie op het gebied der levensmiddelenvoorziening?

De eisch beteekent: de overheid, de Staat en zijn organen, heeft de leiding van de levensmiddelenvoorziening als taak te aanvaarden.

Wij vragen niet, dat de geheele levensmiddelenvoorziening op eenmaal zal worden staatsbedrijf. Maar wij vragen wel, dat de zorg voor wat voor het leven der bevolking onontbeerlijk is, een bijzondere taak zal worden en blijven van overheidsbemoeiing met zooveel staatsbedrijf als bij de vervulling van die taak aangewezen zal blijken.

Zelfs al zou het kunnen dan zouden we niet willen, dat na den oorlog werd teruggekeerd tot het gemis van leiding dat voor den oorlog in onze levensmiddelenvoorziening bestond. Wij moeten niet terug naar het stelsel waarbij ieder landbouwer zich bij de bepaling van zijn productie door eigen inzicht, eigen beoordeeling van prijsvooruitzichten kan laten leiden, waarbij de aanvoerhandel eveneens uitsluitend aan de particuliere ondernemingsgeest wordt overgelaten en waarbij dus de bepaling van de hoeveelheden voedingsstoffen die de Nederlandsche bodem al dan niet zal voortbrengen, ook de hoeveelheden die daarvan zullen wor-

den bestemd voor de binnenlandsche markt, en voor uitvoer, de hoeveelheden die ook uit het buitenland zullen worden aangevoerd, uitsluitend in handen van de eigenaars en producenten ligt, die daarbij uitsluitend door hun eigenaars en producentenbelangen worden geleid.

Wij willen, dat de overheid de kennis, die zij tijdens den oorlog heeft verkregen van productie en van verbruik, als uitgangspunt zal nemen om aan het belangrijkste onderdeel der productie, aan de levensmiddelenvoorziening, de opperste leiding te blijven geven. Deze kennis van productie en van verbruik zal moeten worden bijgehouden en voltooid. Er zal hier en daar in de wijze waarop die wordt verkregen en uitgebreid, ook wel een en ander te verbeteren zijn. Er zal, bedoelen wij, wat productie en in het bijzonder wat productiekosten betreft, niet al te veel gezag aan de uitspraken van de producentenorganisaties moeten worden gegeven. Deze zullen aan zelfstandig onderzoek en ook aan zelfstandige ervaring zijn te toetsen. Zoo zal ook de kennis omtrent het verbruik tijdens den oorlog niet zonder meer als maatstaf voor beoordeeling van hetgeen noodig is worden genomen. Ook hier zal worden uitgebouwd en zal zeker innige samenwerking met de arbeidersorganisaties mogen worden verwacht, en moeten worden bevorderd. Gewapend met deze kennis zal de overheid aan de levensmiddelenvoorziening de leiding geven en deze zelfstandig ter hand nemen waar het belang der voorziening die eischt. Zij zal daarbij den vorm van samenwerking vinden met de organisaties van producenten in landbouw, in industrie en in handel. Ook den vorm van samenwerking met de organisaties van arbeiders in den landbouw, de industrie en den handel. De vorm van samenwerking met de producentenorganisaties zal ruimte moeten laten voor de ontplooiing van initiatief in den volstrekt volsten omvang waarin dit voor verbetering van productie, verlaging van productiekosten, besparing van arbeidsmoeite, doeltreffender maken van de arbeidsverrichting dienstig kan zijn. Binnen deze grenzen wordt dit particulier initiatief niet enkel aanvaard, doch toegejuicht, als maatschappelijk nuttig geprezen. En zoolang de menschen nog onmaatschappelijk elk voor zijn eigen voordeel leven, ook als erkenning en aanmoediging extra beloond. De grenzen echter worden getrokken waar de

ondernemingsgeest van het particulier initiatief in strijd komt met het gemeenschapsbelang. De grenzen worden getrokken waar de ondernemersorganisatie de productie zou willen beperken om prijsverhoging te bereiken, ook waar zij door prijsvereenkomsten en in verband daarmee regeling van den uitvoer, grootere winsten wil maken dan voor een redelijk loonende instandhouding van het bedrijf noodig zijn. De overheidsleiding van de levensmiddelenvoorziening beslist in hoogste instantie en in algemeene lijnen over uitbreiding of inkrimping der productie van bepaalde artikelen, in verband daarmee ook over den uitvoer. Dit betreft landbouw, tuinbouw, veeteelt, en industrieele levensmiddelenproductie. Uiteraard geldt de overheidsleiding ook de prijzen der producten. Zij omvat naast de regeling der productie en der prijzen voor het binnenlandsche product, ook de leiding van den aanvoerhandel voor de levensmiddelenvoorziening in aanpassing aan de productie. Er is op dit gebied van overheidsbemoeiing plaats voor veel initiatief en veel ondernemingsgeest, zij het van een ietwat andere en hogere soort dan die voor den Economischen Bond de eenige en de hoogste is. Wij bedoelen het initiatief en den ondernemingsgeest, voortspruitend uit gemeenschapszin, die zich met blijheid in dienst van de overheidsbemoeiing stellen.

Het ligt niet in de denksfeer van de sociaal-democratie om van dezen nieuwen ondernemingsgeest weinig te verwachten, zooals wèl in de burgerlijke denksfeer past het te doen. In het stelsel van deze overheidsbemoeiing, met aanvaarding dus van al het goede wat de producentenorganisatie en de ondernemingsgeest vermag te leveren, met wering alleen van het kwade, dat telkens door haar begeerte van winstmaken wordt naar den voorgrond gedrongen, behoort uiteraard de macht om volledige overheidsproductie te stellen in de plaats van particuliere productie onder overheidsleiding, overal en telkens waar van de zijde der particuliere productie de vereischte samenwerking met de overheidsleiding en de aanpassing bij haar zou ontbreken. Er behoort bij deze macht ook het voornemen om die te gebruiken, overal waar het gemeenschapsbelang dit vereischt. Een voornemen wat slechts aanwezig zal zijn, indien zij, die geroepen zijn de regeermacht te gebruiken, niet, zooals onze regeering en ook de Economische Bond,

op het standpunt staan, dat aan het particulier initiatief en aan den particulieren ondernemingsgeest toch eigenlijk de heerschappij moet worden gelaten.

Zal toch de regeermacht worden uitgeoefend in het belang van het proletariaat, dan behoort daartoe de vaste wil om de productie, in de eerste plaats van onze levensmiddelen, niet ondergeschikt te laten blijven of opnieuw ondergeschikt te laten worden aan de eigenaars en de ondernemersklasse, maar om de uitoefening van de productie, voor zoover en voor zoo lang die nog bij particuliere eigenaars en ondernemers moet liggen, ondergeschikt te maken aan de overheidsbemoeiing in den dienst van de zich tot volwassenheid opwerkende democratie.

De overheidsbemoeiing met de levensmiddelenvoorziening zal, zeiden wij, ook de samenwerking aanvaarden met de arbeiders, in deze voorziening werkzaam. Ook hier zullen de bevoegdheden van de overheid door het gemeenschapsbelang worden beheerscht. Zij zal de vormen hebben te vinden en de organen hebben te scheppen die conflicten als gevolg van geschil over arbeidsvoorwaarden kunnen voorkomen, althans kunnen voorkomen, dat zulke conflicten voor de levensmiddelenvoorziening storend zouden zijn. Het is van de moderne vakbeweging zeker niet te veel gevraagd, om aan dit vraagstuk een allerzijds bevredigende den klassenstrijd niet belemmerende oplossing te helpen geven.

Onze eisch van blijvende organisatie op het gebied der levensmiddelenvoorziening zal zonder twijfel leiden tot het aanvaarden van uitgebreid overheidsbedrijf. De mate en het tempo waarin dit in de plaats zal treden van het particuliere bedrijf zal, uitgaande van de vooropstelling dat het proletariaat de politieke macht doeltreffend zal gebruiken, worden bepaald, behalve, naar wij reeds zagen, door de houding van de eigenaars en ondernemers ten opzichte der overheidsbemoeiing, ook door den stand van de bedrijfsontwikkeling. Ons program spreekt van „Overneming van de volgend geconcentreerde bedrijven in overheidsbeheer”. Er zullen zich zonder twijfel ook op het gebied der levensmiddelenvoorziening, reeds uit dit oogpunt gezien, bedrijven voordoen, die voor overname in overheidsbeheer terstond of spoedig in aanmerking komen. Een overheid

die aan de voedselvoorziening leiding geeft, zal er gereedelijk toe komen de meelfabricage, een reeds sterk geconcentreerd bedrijf door een zeer klein aantal ondernemingen in reeds zeer goed ontwikkelde samenwerking beheerscht, in overheidsbeheer te nemen. De overheidsbroodfabricage, hetzij als leidend element in bepaalde streken, hetzij als prijs-regelend element, zal daarbij zeer wel passen. Bij een overheidsmeelbedrijf zal een handelsbedrijf onder overheidsleiding voor aanvoer van graan en meel uit het buitenland, in aansluiting aan de inlandsche productie, terstond of weldra aangewezen zijn. Ook op het gebied van de zuivel-industrie, de boter- en kaasfabricage, is de bedrijfsconcentratie stevig in gang. Haar ontwikkeling gaat ietwat anders dan op andere bedrijfsgebieden. Vooral in de boterfabricage heeft door de zoogenaamde productie-coöperatie (wij zeggen de productieve associatie) de bedrijfsconcentratie zich een groote plaats veroverd, langs anderen weg dan de verdringing van kleinbedrijf door grootbedrijf dit op andere bedrijfsgebieden deed. De bonden van coöperatieve en niet-coöperatieve boter- en kaasfabrieken staan evenwel tot de verbruikers in dezelfde verhouding als alle andere producentenorganisaties in de levensmiddelenvoorziening. Er treedt verder op deze bijzondere gebieden een andere vorm van concentratie aan den dag, door de beheersching der vooral buitenlandsche markten door machtige koopersbonden. Een andere factor waarmede onze overheidsbemoeiing rekening zal hebben te houden. Wij achten het waarschijnlijk, dat in verband met deze bedrijfsontwikkeling, een overheidsmelkbedrijf, of een aantal samenwerkende plaatselijke overheids-melkbedrijven over het geheele land, aan de orde zal komen. Ook achten wij het aangewezen, dat de overheid, die zich ook vóór den oorlog reeds met een regeling van den handel en van de verzending van visch bemoeide (Rijksvischhallen), zich na den oorlog daarmee zal blijven bemoeien, echter in andere richting, in de richting om veel meer dan voor den oorlog plaats vond, de vischvangst en de uitbreiding van de vischvangst voor de volksvoeding dienstbaar te maken. Er wordt uiteraard bij zulk een overheidsbroodbedrijf, -melkbedrijf en -vischbedrijf gedacht aan werkverdeling tusschen de verschillende overheidsorganen. Met name de gemeenten wacht

in deze te scheppen levensmiddelenzorg een zeer belangrijke taak, bij wier vervulling veel gemeenschapsinitiatief voor den uitbouw dezer zorg en de aanpassing aan de plaatselijke behoeften, noodig zal zijn. Zulke werkverdeling, samenwerking tusschen de verschillende overheidsorganen, zal zeker ook een groote rol spelen in elk overheidsingrijpen in de landbouwproductie en in de tuinbouwproductie. Er zijn zoowel in ons gemeentewezen, als in de arbeidersorganisatie de elementen aanwezig om voor zulke samenwerking de goede vormen te vinden. De oorlog heeft ook op dit gebied de reeds voordien aanwezige kiemen tot een begin van ontwikkeling gebracht. De levensmiddelencommissies uit de arbeidersorganisaties, hebben zich ten opzichte der levensmiddelenvoorziening reeds een begin van kennis en ervaring verworven. De verbruikskoöperaties zijn uiteraard aangewezen in den uitbouw dezer organisatie een taak te vervullen.

* * *

Onze eisch van blijvende organisatie op het gebied der levensmiddelenvoorziening brengt het socialisme nog niet. Zijn inwilliging laat nog plaats aan den particulieren eigendom en aan het particulier bedrijf. Maar het is wel een socialistische eisch, want hij stelt de particuliere producentenorganisaties reeds aanstonds onder de opperste leiding der overheidsbemoeiing. In dezen zin is het een voorbereiding van de socialistische voortbrenging.

De gebeurtenissen van de laatste jaren hebben in een aantal landen en ook tot zekere hoogte in het onze bewezen, dat de organisatorische voorwaarden, die noodig zijn om een socialistische voortbrenging of een groot stuk er van te kunnen vestigen, feitelijk reeds aanwezig zijn. Indien een werkelijk democratische regeering, die zich allereerst groepen acht de belangen te dienen van de arbeidersklasse, over de macht zou beschikken waarover in dezen tijd de Nederlandsche regeering, telkens wanneer zij werkelijk wilde, kon hebben beschikt, dan zouden ook in ons land de stoffelijke voorwaarden reeds aanwezig zijn om een zeer groot deel van de productie op het gebied van de levensmiddelenvoorziening doelmatig te richten op de voorziening in behoeften.

Ons verkiezingsprogram vraagt aan de arbeidersklasse

van Nederland, om de politieke macht, die althans de mannelijke helft der bevolking, zonder klassescheiding, thans heeft verworven, te gebruiken om reeds in de naaste toekomst aan een belangrijk stuk van de eerst noodige productie deze leiding te geven.

Ons program maakt aan de organisatie van de levensmiddelenvoorziening vast, de „handhaving, voor zoover noodig, van het distributiestelsel gedurende den overgangstijd na den oorlog”. De toevoeging behoeft weinig toelichting. Hier denken we wel aan een „tijdelijke handhaving”. Het distributiestelsel van thans omvat prijsregeling en rantsoeneering. De rantsoeneering is geen socialistisch beginsel. Voor zoover zij gelijkheid brengt, is het de gelijkheid in de ontbering. Zij is het communisme van de schaarschte en van het gebrek. Onontbeerlijk in oorlogstijd, zelfs zoolang de oorlog duurt nog verder door te voeren dan geschiedde, zal de voortzetting der rantsoeneering langer dan als opgedwongen oorlogsgevolg wel weinig worden begeerd. Er is heelemaal niets socialistisch in, dat een landarbeider of een bootwerker maar evenveel aardappelen of brood zou mogen eten als een advocaat of een professor. Zoodra er, mede door overheidszorg, in productie en aanvoer, weer brood genoeg is, eet degenen die zeven ons per dag noodig heeft, er, evenals voor den oorlog, weer zeven, en die met twee ons toe kan, eet er ook dan twee, zoodat het gemiddelde broodverbruik dan waarschijnlijk weer wordt wat het voor den oorlog geweest is. Zoodra een regeling kan worden getroffen, of het ook zonder regeling mogelijk wordt, dat de aardappelen niet meer door het vee worden opgegeten, biedt een normale aardappeloogst weer voor alle Nederlandsche magen aardappelen genoeg. De door ons voorgestane overheids-levensmiddelenvoorziening beoogt de organisatie van de verbetering. De organisatie van het gebrek mag met de schaarschte zelve verdwijnen.

Het andere element uit het distributiestelsel, de prijsregeling, is, wij zagen het reeds boven, in de overheidsbemoeiing voorondersteld. Dat de overheid, zoolang ze nog niet zelve de productie ter hand neemt, doch er wel leiding aan geeft, zich met de prijzen bemoeit, hooge prijzen voor de verbruikers tegengaat, is voor ieder duidelijk. Deze bemoeiing is een onderdeel van de „blijvende” organisatie, waar wij voor opkomen.

Welke bedrijven komen het eerst in overheidsbeheer? Brengt overheidsbeheer inkomsten in de schatkist?

Wanneer wij nader willen aangeven hoe ons verkiezingsprogram de politieke macht wil zien aanwenden om tot overheidsbeheer van een aantal bedrijven te komen, dan doet zich terstond de vraag voor: welke bedrijven komen voor overheidsbeheer het eerst in aanmerking? Doch onmiddellijk daarnaast, die andere vraag: naar welke beginselen zal dit overheidsbedrijf worden gevoerd, wat de inkomsten betreft? Zullen overheidsbedrijven er op gericht zijn inkomsten aan de schatkist op te leveren? Zoo ja, alle overheidsbedrijven? Of welke?

Het is aangewezen deze beide punten, hoewel in ons verkiezingsprogram in afzonderlijke paragrafen opgenomen, in verband met elkander te bespreken, wijl hunne uitwerking elkander raakt.

De bedrijven, zegt ons verkiezingsprogram, die voor overneming in overheidsbeheer het eerst in aanmerking komen zijn die, welke reeds voldoende zijn geconcentreerd. Dat wil zeggen, die bedrijven, waar de leiding reeds in een betrekkelijk klein aantal handen is gekomen. De kapitalistische ontwikkeling leidt overal tot deze concentratie, tot deze samentrekking van bedrijven. Zij doet het langs verschillende wegen. Voor een groot deel gaat de samentrekking langs den weg van verdringing van het kleinbedrijf, door het grootere en van het grootere door het nóg grootere, onder den drang van het feit, dat in vrijwel alle industriele productie het grootbedrijf voordeliger werkt, lagere productiekosten bereikt, dus bij gelijke verkoopprijzen van het product meer winst laat, dan het kleinere of het kleinbedrijf. De samentrekking van de leiding van het bedrijf komt echter ook tot stand langs anderen weg. In het bijzonder in den tuinbouw en ook in de zuivelproductie gaat zij langs den weg der beheersching van de afzetmarkten. De producten van een groot aantal kleine bedrijven, in elk dier kleine bedrijven nog door kleine eigenaars of zelfstandige kleine ondernemers gekweekt, komen langs verschillende wegen naar dezelfde markten, worden daar door dezelfde samenwerkende koopersgroepen, die den afzet hebben georganiseerd, ge-

kocht. Dan ligt de concentratie van de leiding der productie feitelijk bij hen, die den afzet beheerschen, die den prijs voor het product bepalen en de hoeveelheid die tegen dien prijs zal worden gekocht. Er zijn nog andere wegen waarlangs de samentrekking der bedrijven zich beweegt. De werkelijkheid is, dat zij zich op het eene gebied veel sneller dan op het andere gestadig voltrekt.

Voor overneming van bedrijven in overheidsbeheer nu stellen wij voorop, dat een zekere mate van concentratie, van samentrekking der bedrijven reeds zal zijn tot stand gekomen. Dit brengt niet mede, dat de overheid zich met de productie niet kan bemoeien wanneer die, zooals dit in den landbouw en in den tuinbouw het geval is, nog voor een belangrijk deel in zelfstandig kleinbedrijf wordt uitgeoefend. Voor zoover toch, en daar gaat het om, dit zelfstandige kleinbedrijf produceert voor den verkoop, voor de markt, kan de overheid als kooper en zelfs als eenige kooper optreden, en aldus denzelfden of nog grooteren invloed op de productie hebben, dezelfde leiding daaraan geven, die thans de particuliere beheerschers van een aantal afzetmarkten in een aantal gevallen hebben.

Waar wij er voor opkomen, dat de levensmiddelenvoorziening overheidsbeheer zal worden, deels door leiding van de productie, deels door overneming van de productie, vinden wij niet ons beheerschende motief in de bedrijfsconcentratie op dit bijzondere productiegebied. Daar is ons sterkste motief, dat de arbeidersklasse, die de staatsmacht in handen gaat nemen en ze gaat gebruiken op de wijze als de oorlog heeft geleerd dat ze gebruikt kan worden, deze dan allereerst aanwendt om voor haar stoffelijk bestaan goede grondslagen te verzekeren. Niet omdat het stoffelijke bestaan het eenig begeerlijke is, maar omdat het het eerst noodige is, de grondslag voor verbetering van nog hoogere orde. Het ligt voor de arbeidersklasse voor de hand, zoodra zij het met zich zelve eens wordt nationaal en internationaal, de politieke macht, de staatsmacht te gaan gebruiken in het belang van het proletariaat, dan allereerst de grondslagen te leggen die voor wat men noemt de verzekering van een redelijk bestaansminimum zijn vereischt. Een minimumloon zal een van deze grondslagen zijn. Doch een door de overheid beheerschte levensmiddelenzorg zal

er een anderen grondslag voor wezen. Zoo zal de overheid bij haar bemoeiing met de talrijke productiegebieden, die voor de levensmiddelenvoorziening in aanmerking komen, bij haar beslissing in welke mate en in welk tempo de productie in overheidsbeheer zal worden genomen, zich niet allereerst en allermeeft laten leiden door de mate van samentrekking der bedrijven die op dit gebied reeds is bereikt.

De mate van bedrijfsconcentratie die reeds is verkregen, zal wel op andere productiegebieden het leidende motief zijn voor overheidsbeheer. Daarnaast ook, bij nieuwe industrieën, de mate waarin deze van meet af op grootbedrijf en op samentrekking in de bedrijfsleiding zijn aangewezen.

De uiterste consequentie van de bedrijfsconcentratie is het monopolie, de alleenheerschappij over de geheele bedrijfsleiding in een hand. De samentrekking van de bedrijven gaat vrijwel overal in die richting. De aaneensluiting der samengetrokken bedrijven of groepen van bedrijven gaat langs den weg van ondernemersvereniging, in kartellen en trusts, van allerlei vorm. Ook langs den weg van beheersching door het groot-bankkapitaal. Maar langs welken der onderscheidene wegen ook: zij voert tot monopolie, min of meer volledig monopolie, maar voldoende volledig om voor de gemeenschap onduldbaar te worden. Onduldbaar, omdat bij uitsluiting van concurrentie, die monopolie bereikt of beoogt, de prijsopdrijving geen andere grenzen meer kent dan het winstbelang van de onderneming. Dan komt dus het voordeel van de samentrekking der bedrijven, de vermindering der productiekosten die er het gevolg van is, het voordeel ook van de opheffing der concurrentie, de besparing in kosten van verkoop, van vervoer enz., die er het gevolg van kan zijn, enkel aan de ondernemerswinst ten goede.

Onze eisch nu, dat de overheid de bedrijven, die een zekere mate van concentratie hebben bereikt, zal overnemen in eigen beheer, bedoelt tweëerlei verschillends. De eisch bedoelt voor bepaalde productiegebieden het nadeel van tot monopolie naderende bedrijfsconcentratie op te heffen of te voorkomen. De eisch bedoelt daarnaast, dat op andere productiegebieden de voordeelen, die als gevolg van de sterke bedrijfsconcentratie en het daardoor bereikte min of

meer volledige monopolie aan de particuliere ondernemerswinst ten goede komen, aan deze te onttrekken en aan te wenden voor inkomsten van de openbare schatkist. De overneming van het voldoende geconcentreerde bedrijf door de overheid voorkomt dus niet de vorming van monopolie. Doch zij stelt het staatsmonopolie in de plaats van het particuliere monopolie. Eenerzijds om wat anders de winsten zouden zijn van de particuliere monopolisten te doen ten goede komen aan de verbruikers van het product, door lagere prijzen dan het particuliere monopolie zou eischen. Anderzijds om wat anders de winsten van de particuliere monopolisten zouden zijn, tot gemeenschapsinkomsten, inkomsten van de schatkist te maken.

Langs beide wegen wordt een gemeenschapsbelang gediend. Langs beide wegen wordt ook de socialistische voortbrenging voorbereid en bevorderd. Want langs beide wegen worden stukken van de productie onttrokken aan de heerschappij der ondernemersklasse en wordt de leiding van deze stukken productie gesteld in den dienst van het algemeen belang.

Het zou sociaal-democraten slecht passen, enkel oog te hebben voor die overheidsproductie, die haar voordeelen rechtstreeks aan de verbruikers in den vorm van zoo laag mogelijk gehouden prijzen doet ten goede komen. Het is ook een sociaal-democratisch belang, aan de zorg voor de inkomsten van de schatkist onze leiding te geven. Wij hebben ons reeds den rechtmatigen roem veroverd, dat wij, zoodra we er de macht toe bezitten, zeer goed verstaan groote bedragen uit de schatkist te doen besteden voor allerlei dwingend belang der arbeidersklasse. We zullen ons dien roem blijven waardig maken, nog zeer langen tijd. Want de gemeenschapszorg voor de lang daarvan te veel verstoken gebleven arbeidersklasse staat nog maar in het begin. Een schatkist echter waaruit veel genomen wordt, moet ook weer worden gevuld. We zouden, indien we de politieke macht bezitten, onverstandig doen die niet te gebruiken door ook bij het vullen van de schatkist leiding te geven. Het kan ons niet onverschillig zijn hoeveel er in gebracht wordt. Het onderwerp wordt des te belangrijker, wijl nog lang na den oorlog groote bedragen voor rente en delging van oorlogsschuld zullen moeten worden opge-

bracht. En omdat wij toch niet willen, dat die uitgaven voor oorlogsschuld zullen beletten het doen van de groote en groeiende uitgaven voor allerlei vormen van arbeiderszorg, die in heele reeksen van onze eischen tot verbetering van het stoffelijk leven en van de ontwikkelingsgelegenheid der arbeidersklasse belichaamd zijn. Er moet dus na den oorlog nog veel meer geld in de schatkist komen dan daarvoor. Zeker, we hopen te helpen zorgen, dat er dan veel minder uitgaat voor militaire doeleinden, steeds minder, naar gelang de internationale ontwapening kan worden bereikt. Maar ook bij sterk verminderde militaire uitgaven hebben de staatsinkomsten sterke vermeerdering noodig om verband te kunnen houden met de zeer sterk vermeerderende gemeenschapsuitgaven, die van een waarlijk democratisch regeeren onder sterken drang, wellicht onder leiding der arbeidersklasse, het gevolg moeten en zullen zijn. Er is nog uitbreiding van erfenisbelasting en van belasting van groote inkomens en groote vermogens mogelijk en gewenscht. Naar gelang het beginsel kan worden doorgevoerd, dat niet wordt gevraagd hoeveel kan van groote erfenissen en inkomsten voor de schatkist worden genomen, maar hoeveel dient er, in een bepaald tijdperk, aan den verwerver van te worden gelaten, is op den weg dezer belastingen nog een eind verder te gaan dan ook de regeering zich in dezen oorlogstijd reeds gedwongen zag te gaan. Maar de uitgaven zullen niet enkel groot, maar ook nog langen tijd sterk toenemende zijn. Sterker toenemende, naarmate onze drang zich sterker kan doen voelen. Daarom hebben wij, sociaal-democraten, niet afkeerig te staan, dat ook uit overheidsbeheer der productie inkomsten voor de schatkist worden getrokken. Wel echter is onze taak, er voor te waken, althans er voor op te komen, dat bij de beslissing uit welke overheidsproductiebedrijven inkomsten tot versterking van de schatkist zullen worden genomen, geen nieuwe lasten op levensbehoeften worden gelegd.

• • •

Welke overheidsproductie nu moet gericht zijn op de laagst mogelijke prijzen voor de verbruikers, moet dus werken zonder winst van eenige beteekenis? Welke overheidsproductie mag er op gericht zijn in de leveringsprijzen

winst te maken, die dan als inkomsten de schatkist ten goede komt?

Ons program geeft als scheidingslijn het voorschrift, dat „levensbehoeften niet worden belast”. Het voorschrift lijkt als richtsnoer bij de keuze van een stelsel van overheidsproductie voldoende bruikbaar. Alles wat als overheidsbeheer of overheidsproductie op de levensmiddelenvoorziening betrekking heeft, moet levering tegen niet hooger dan kostprijs aan de verbruikers bedoelen. Een overheidsbemoeiing zooals deze, die de vestiging beoogt van een van de grondslagen voor een algemeen bestaansminimum, zou met haar eigen opzet in tegenspraak, in de meest schrille tegenstelling komen, indien uit de productie of de levering der levensmiddelen winsten werden gemaakt. (Wij laten buiten beschouwing de levering beneden kostprijs, door den oorlogstoestand geboden, en allicht nog gedurende een overgangstijd te handhaven.)

De vraag kan echter rijzen wat „levensbehoeften” zijn? Zijn brandstoffen geen levensbehoeften, en moet, zoo ze het wel zijn, voor de „Ontginning van de delfstoffen uitsluitend door den Staat”, den eisch worden gesteld, dat de schatkist er geen winsten uit mag trekken? Is electriciteit niet voor een groot aantal arbeiders een levensbehoefte, evenals gas, voor verlichting, en wordt zij dit niet in grootere mate? Zoo ja, moet dan aan staatsbeheer van een electriciteitsmonopolie de eisch worden gesteld, dat er geen inkomsten voor de schatkist uit mogen worden getrokken? Indien de Staat een deel van de groote scheepvaart, de thans met voordeelige postcontracten en met rechtstreeksche subsidies opgerichte en bevoordeelde scheepvaartlijnen, in eigen beheer neemt, een zeer voldoende geconcentreerd bedrijf, dan zal hij met zijn stoomschepen veel overzeesche producten aanvoeren, die rechtstreeks voor de levensmiddelenvoorziening in aanmerking komen: tarwe, meel, rijst, enz.? Moet het overheidsscheepvaartbedrijf dan redeneeren: voor deze artikelen moet ik de vracht berekenen strikt tegen den kostprijs, want deed ik het tegen de prijzen van de vrachten-wereldmarkt, dan zou daarin bedrijfswinst worden berekend, die door de levensmiddelenvoorziening, dat wil in hoogste instantie zeggen, door de verbruikers, wordt opgebracht?

Er zullen zich hier, de lezer heeft het reeds begrepen,

vraagstukken en grensgevallen voordoen. Het economisch leven, zelfs niet in overheidsbeheer, is geen loketkast, waarin alles in een afzonderlijk vakje en onder een eigen etiket zorgvuldig apart kan worden gehouden.

Brandstoffen zijn voor een deel levensbehoeften, dat is, voor zoover ze voor spijskoken en huisverwarming dienen. Voor zoover ze dat zijn, zou levering tegen kostprijs in onzen gedachtengang liggen. Voor zoover ze echter aan de industrie worden geleverd en aan particuliere vervoermiddelen, zijn ze grondstof, die de ondernemers in staat stelt te produceeren en dus ondernemerswinst te maken. Hier zou het onzinnig zijn de brandstoffen uit de Nederlandsche staatsmijnen aan de industrieelen te leveren beneden den prijs waartegen concurreerende steenkolen uit Duitsche of Engelsche mijnen kunnen worden verkregen. (Wij spreken, naar men ziet, voortdurend van normale toestanden, na den oorlog te verwachten.) Want de Twentsche katoenstoffen voor onze kleding zouden er ons geen cent goedkooper om worden geleverd — ook niet de Tilburgsche schoenen — slechts zouden de winsten der fabrikanten er door worden vergroot. Voor levering van brandstof aan de industrie zal dus voorloopig nog de wereldmarkt den prijs bepalen. Doch de bedrijfsleiding zal dit verschil in bestemming, levensbehoefte of grondstof voor bedrijf, niet ten volle, wellicht zelfs slechts voor een klein deel, als maatstaf bij de prijsbepaling kunnen nemen, wijl allicht het practisch niet mogelijk is voor huisbrandkolen en voor industriekolen productiekosten afzonderlijk te bepalen. Er komt bij, dat bij herstel van normaal goederenvervoer het volstrekt onzeker is of kolen, als huisbrand gekocht, niet voor bedrijf of industrie worden aangewend.

Bij een vooropgesteld streven om den prijs voor levering voor rechtstreeksche levensbehoeften lager te houden dan die voor grondstof voor industrieel gebruik, zal dus op zulk gebied een groote mate van practische aanpassing moeten worden betracht. Ietwat overeenkomstig kan het staan met levering van electriciteit door een staatsmonopolie, in samenwerking met andere overheidsorganen. Ook hierbij wordt weder een deel geleverd aan industrieelen, die de kosten plus winst terug vinden in den prijs hunner producten, en voor wie de prijs die zij gereedelijk betalen, slechts wordt

begrensd door de kosten van opwekking in een eigen centrale, gesteld dat hun bedrijf groot genoeg was om er een in te richten. En een ander deel voor licht, rechtstreeks aan de verbruikers. Zoo zal een staatscheepvaartbedrijf voor alle artikelen de vracht berekenen in overeenstemming met de vrachtenmarkt, alleen reeds, wijl ook hier een andere maatstaf practisch niet doorvoerbaar zou zijn. Wij aanvaarden dus van meet af, dat het voor zal komen dat in een voorziening in levensbehoeften, onder leiding van de overheid, de prijzen van eenige artikelen nog een element van winst voor de schatkist zullen kunnen bevatten. Maar het zal niet den opzet van het bedrijf mogen zijn. Het zal althans, wat de werkelijke levensbehoeften betreft, tot betrekkelijk kleine verhoudingen moeten worden beperkt.

Wij aanvaarden dus voor staatsbedrijf niet de stelling: van den verbruiker mag onder geen vorm en onder geen motief iets voor de schatkist worden genomen. Aan hen die neiging voelen dit standpunt wel in te nemen, vragen wij om te denken aan de loketkast met de geëtiketteerde laadjes, die niet het beeld is van het ietwat ingewikkelde economisch leven. Doch bovendien vragen we hen te bedenken, dat 'slands schatkist niet hun aartsvijand is. Het had er den schijn van zoolang de overheidszorg zich vooral uitte in het innen van belasting in een of anderen vorm. Deze vooropstelling echter is reeds lang in strijd met de werkelijkheid en wordt het hoe langer hoe meer, naarmate democratisch beheer er in slagen zal, in slagen moet, allerlei gemeenschapszorg ten koste van de schatkist in het leven te roepen of uit te breiden. Deze overweging moet er ons toe leiden een stelsel te aanvaarden, waarbij, met inachtneming der getrokken grenzen, overheidsbedrijf wordt aangewend tot „versterking der Rijksmiddelen”, ook wanneer hetgeen daarbij vroeger van groote groepen verbruikers aan particuliere ondernemerswinst werd genomen, thans ook van hen genomen wordt, doch voor de schatkist. Wij hebben dit niet enkel te aanvaarden, doch toe te juichen als een groote vooruitgang in het gemeenschapsbelang, mits wij er bij zorg dragen dat de aldus verkregen inkomsten voor de schatkist naar ons inzicht goed worden aangewend.

Hoe grooter op dezen grondslag het aantal bedrijven is, dat aanstonds of weldra in overheidsbeheer kan worden

genomen, en hoe grooter de winsten zijn die op den voet van goede bedrijfsleiding voor de schatkist kunnen worden gemaakt, hoe liever het ons is. Het zal aan ons niet liggen om, naar gelang de bedrijfsontwikkeling het mogelijk maakt, dit aantal grooter te maken. Want wij bedenken hierbij, dat wij nog in het kapitalisme leven en dat aan alle ondernemerswinst, die wij aan particuliere kapitalisten kunnen onttrekken of onthouden en kunnen brengen in de schatkist, de bestemming kan worden gegeven, het leven voor de massa's te verbeteren, in de plaats van de rijken te verrijken en het uitbuitingsvermogen hunner kapitalen te versterken. De openbare ondernemingswinst, aan particuliere ondernemerswinst onttrokken, is voor de gemeenschap, gelet op de bestemming, die de democratie er aan zal geven, driedubbele winst.

Zoo behoeven niet veel woorden te worden gewijd aan de bestrijding van de door ons gedachte staatsbedrijven, die te verwachten is en ook reeds gekomen is van anarchistische zijde. Staatsmonopolies en staatsbedrijven, wordt ons gezegd, zijn de knechting der arbeiders door den Staat. De Staat, aldus betoogt Kropotkine, heeft gedurende eeuwen aan de uitbuiting der massa door de heerschende klasse een wettelijk karakter, de wettelijke bezegeling gegeven. Hoe kan dan in het inrichten van staatsbedrijven een vooruitgang worden gezien in de richting van de socialistische voortbrenging. Ons antwoord ligt voor de hand. De Staat, die wij de bedrijven willen doen beheeren, is niet de Staat die vijandig staat tegenover het proletariaat. Het is de Staat, waarin eerst het proletariaat de macht heeft veroverd. Immers dit is de vooropstelling bij ons geheele betoog, dat overheidsbedrijf een stuk is op den weg van de ontwikkeling van kapitalisme tot socialisme, dat het proletariaat er eerst in is geslaagd 'zijn politieke macht zoo groot te maken, dat het in die mate over de staatsmacht beschikt en die weet te gebruiken dat het met gerustheid aan dien staat, aan dien nieuwen staat, het bedrijfsbeheer in toenemende mate kan overlaten en kan opdragen. De staat aan welke deze funkties gaan worden toevertrouwd is niet de oude politiestaat, niet den klassestaat die wij met den ouden Liebknecht hartgrondig hebben gehaat en nog overal bestrijden, doch moet zijn het orgaan van de democratie, het

werktuig waarmede de ook tijdens den oorlog in inzichten gerijpte en geschoolde arbeidersklasse, haar verworven macht gaat gebruiken, allengs beter zal leeren gebruiken.

Het behoeft hierbij geen betoog, dat de arbeidsvoorwaarden bij alle staatsbedrijven moeten worden vastgesteld in volledige samenwerking met de vakorganisaties. Onze vakorganisaties zijn reeds sterk genoeg om hen de zorg daarover toe te vertrouwen. Bovendien beteekent staatsbedrijf, bedrijf onder leiding van openbare organen, op wier samenstelling dezelfde arbeiders die de vakorganisaties vormen en die van het gebruiken van politieke macht niet afkeerig zijn, grooten invloed uitoefenen. Het openbaar bedrijfsbeheer is niet aanstonds bedrijfsbeheer onder leiding der politiek georganiseerde arbeidersklasse, doch ontwikkelt zich in de naaste toekomst daarheen. Indien dus behalve de anarchisten ook eenige christen-socialisten ¹⁾ het opdragen van bedrijfsbeheer aan den Staat uit den boeze achten, dan zijn zij een paar kwart eeuwen ten achter bij de maatschappelijke ontwikkeling, die er deels is en die wij van een grooter deel van een verstandige arbeidersklasse, die hare politieke en economische macht weet te gebruiken, moeten verwachten. Hun staatsangst is niets beter dan kleinmoedigheid, gemis aan vertrouwen in het proletariaat om zich zelf te helpen, ook door omzetting van den Staat tot een orgaan in zijn dienst.

* * *

Zoo zien wij buiten de door ons getrokken grenzen een ruim gebied waar staatsbedrijfsbeheer de dubbele taak kan vervullen van uitbreiding te geven aan openbaar bedrijfsbeheer naar de eischen der democratie, en van in den eerstvolgenden tijd inkomsten te verschaffen voor de schatkist.

Het groote over-zeevervoer, de reederij van stoomvaartlijnen allereerst tusschen Nederland en de koloniën, schijnt voor staatsbeheer uitermate geschikt. En behalve bestuurders en aandeelhouders van de stoomvaartmaatschappijen, die thans de rijke tantièmes en ruime dividenden van deze maatschappijen trekken, zullen er geen overweldigend groot

¹⁾ Wij denken aan een artikel in »Opwaarts« 1 Februari 1918: »Staatsmonopolie en Staatsbedrijven«. De Massa gevangen door S. D. A. P.-Leiders«, geteekend Fr. K.—H.

aantal Nederlanders zijn die er overwegend bezwaar tegen zullen moeten maken, dat uit deze bedrijven een winstbedrag in de schatkist vloeit. Ook andere groote stoomvaartlijnen komen voor staatsbedrijf in aanmerking. Tot nu toe is voor de ondernemers van stoomvaartlijnen, de mannen van den „echten“ ondernemingsgeest, merk Economischen Bond, de Staat goed genoeg geweest om de havens en de waterwegen zoo in te richten en telkens zoo te verbeteren, dat hunne door de ontwikkeling der scheepsbouwtechniek gestadig grootere afmetingen verkrijgende schepen er mede werden gediend. De Staat is ook goed genoeg geweest en is het nog, om beginnende stoomvaartlijnen met subsidies en minder duidelijke toelagen in den vorm van contracten te steunen. Naarmate de Staat een orgaan wordt voor democratisch beheer is hij voor ons goed genoeg om zulke stoomvaartlijnen te nemen in eigen beheer. Er sluit zich daarbij aan overheidsbeheer van haveninrichtingen, pakhuizen en werktuigen voor lossen en laden. Dit beheer bevindt zich reeds ten deele in handen van gemeenten en van de provincie (Groningen voor de haven van Delfzijl). Er is echter nog veel ruimte voor uitbreiding van overheidsbeheer, ook staatsbeheer op dit gebied. En er is volstrekt geen reden waarom dit overheidsbeheer geen winsten in de schatkist zou mogen brengen. Zoolang de kapitalistische klasse leiding aan het Staatsbeheer geeft, is het verklaarbaar dat zij den Staat voor alles wat voor scheepvaart en handel noodig is de uitgaven laat doen en dat zij van deze uitgaven het overgrootste deel van de inkomsten trekt. Wanneer de democratie aan het staatsbeheer de leiding gaat geven komt aan deze wat al te groote eenzijdigheid een eind. Alle mijnbedrijf en ander delfstoffenbedrijf, zoutwinning enz., niet enkel in Nederland, maar ook in de koloniën, is op staatsbeheer met inkomsten voor de schatkist aangewezen. Met inbegrip van de winning van petroleum. Het beheer van een voor de geheele ijzerindustrie zoo belangrijk bedrijf als een hoogovenbedrijf is feitelijk op staatsbeheer aangewezen. Het standpunt, door onze Kamerfractie ingenomen bij den eisch om in de overeenkomst die werd voorgesteld terstond een naastingsclausule op te nemen, was hiermede in overeenstemming. Ook hier mogen winsten voor de schatkist van

meet af worden beoogd. De uitvoer van levensmiddelen, als staatsbedrijf, zal de aanvulling zijn van de leiding die door staatsbeheer aan de levensmiddelenvoorziening moet worden gegeven. Inkomsten voor de schatkist uit dit onderdeel zullen niet uitgesloten zijn. Openbaar beheer van veilingen in tuinbouw sluit zich bij zulk staatsbedrijf aan. Wij willen niet trachten de lijst uit te putten van bedrijven die zich thans reeds voor staatsbeheer leenen, en ten opzichte van welke staatsbeheer thans reeds een aangewezen gemeenschapsbelang is.

Er is nog een heele reeks bedrijven ten opzichte van welke feitelijk reeds in beginsel vast staat, dat ze om hun monopolistisch karakter overheidsbedrijven moeten zijn: wij bedoelen vervoermiddelen, spoorwegen, trams, ook stoomvaartverbindingen, gas, electriciteit, water. (Van post, telegraaf en telefoon heeft nauwelijks meer te worden gesproken.) Andere overheidsorganen, vooral de gemeenten, zijn ook hier reeds stevig opgetreden. Er is echter daarnaast als aanvulling en verbetering voor den Staat als bedrijfsbeheerder nog een zeer uitgebreid gebied.

Niet enkel op het gebied van electriciteit, maar ook op het gebied van gas en watervoorziening en vervoermiddelen, heeft het particulier initiatief roofofbouw gepleegd.

Het heeft er hier en daar goede, althans de gemakkelijkste en allereerst winstbelovende stukken uitgenomen. Een stelsmatig beheer van al deze voor het moderne leven noodzakelijke bedrijven en diensten vereischt staatsleiding met verdeeling van het beheer over de verschillende overheidsorganen: Staat, provincie, gemeente. Op eenige van deze gebieden zal het maken van winst voor de schatkist uitgesloten zijn, op andere niet. De beslissing in elk bijzonder geval zal worden beheerscht door de opvattingen en overwegingen, hierboven aangegeven.

Er zijn ook bedrijven die wellicht nog niet in den eersten tijd maar weldra voor overheidsbeheer in aanmerking moeten komen. Wij denken aan de binnenscheepvaart, als onderdeel van een rationeele regeling van het vervoerwezen. Ook denken wij aan groote onderdeelen van de kleedingindustrie. Er zal ook in aanmerking komen het verzekeringsbedrijf, met name de brandverzekering. Tegen het maken van winst uit brandverzekering als staatsbedrijf bestaat bij

ons geen bezwaar. Er zou op die wijze een eind komen aan de onzinnigheid, dat de overheid (de gemeente) al de kosten draagt van brandweer, het voorkomen van brand, en dat de particuliere verzekeringsmaatschappijen van al deze goede en verbeterende overheidszorg de vruchten trekken. Tegen het trekken van winsten uit het kleine levensverzekeringsbedrijf zou echter bij ons wél bezwaar bestaan. De algemeene drang toch bij de arbeidersklasse om kleine uitkeeringen bij dood of op bepaalde tijdstippen te verzekeren, ontstaat uit gemis aan gemeenschapszorg en mag om deze reden niet tot winstbron voor de overheid worden gemaakt.

Meer dan uitstippelen van de groote lijnen echter, waarin de ontwikkeling van staatsbedrijf wordt gedacht, mag in een toelichting als deze tot een verkiezingsprogram niet worden verwacht. Zoo moge met de hier gegeven aanwijzingen worden volstaan.

Staatsleiding over het gebruik van den grond.

Het behoeft, nemen wij aan, na het reeds gezegde, geen nader betoog, waarom in het hierboven ontwikkelde stelsel van levensmiddelenvoorziening alle in ons verkiezingsprogram opgesomde maatregelen ten opzichte van grondbeheer noodzakelijk zijn. Hier mag voor ingrijpen in den eigendom, in wat tot nu toe gold voor eigenaarsrechten, niet worden teruggedeinsd.

Onder „bevordering van de economische hulpbronnen van het land” behoort ook de dwang, aan eigenaars opgelegd, niet uitsluitend als noodmaatregel, maar blijvend, om gronden die voor cultuur geschikt zijn, of geschikt zijn te maken, in bebouwing te brengen. De doorvoering van dezen eisch sluit in, de gereede macht, om zonder veel formaliteiten, zulke grond, in geval die door den particulieren eigenaar niet of niet voldoende of niet naar de van overheidswege gestelde eischen in bebouwing wordt gebracht, te naasten, te onteigenen. Te naasten, wat onbebouwd of onvoldoend bebouwd grond betreft, dan echter naar den maatstaf van de opbrengst gedurende de laatste jaren — die dan in den regel zeer gering is geweest, waaruit voort-

spruit, dat ook de vergoeding bij onteigening klein zal zijn.

De eisch om nieuw droog te leggen gronden niet eerst nog eens aan den particulieren eigendom over te laten, maar terstond in overheidsbeheer te nemen, spreekt voor zich zelf. De uitbreiding van het grondbezit van gemeenten en andere overheidsorganen sluit zich daarbij aan.

Het overheidsbeheer van grond sluit ook in, overheids-exploitatie van „te stichten landbouwbedrijven en de noodige inrichtingen tot verwerking der producten”. Het optreden is zelfs niet nieuw. O. a. de gemeente Groningen heeft op dit gebied reeds een goed voorbeeld gegeven. Ook voor het particulier grootgrondbezit staat reeds vast, dat het aanstellen van vast gesalarieerde bedrijfsboeren op den duur veel betere geldelijke uitkomsten geeft dan het verpachten of verhuren. Zelfs is het daarbij gebleken niet noodig te zijn om, wat overigens niet uitgesloten moet wezen, aan deze bedrijfsleiders aandeel te geven in de geldelijke uitkomsten, in de opbrengst boven een bepaald cijfer. Naar het oordeel van onderscheidene deskundigen staat vast, dat voor alle grootere overheidslandbouwbedrijf — met uitzondering echter van gezinsbedrijf — eigen beheer met bezoldigde bedrijfsleiding de voorkeur verdient en betere resultaten geeft dan gemiddeld particuliere exploitatie. Voor kleine bedrijven, gezinsbedrijven, zal aan een redelijk stelsel van verhuring, met regeling voor de bestemming der producten, de voorkeur zijn te geven.

„Ruilverkaveling” is het samenvoegen van kleine verspreid liggende en daardoor voor goede bebouwing zeer ongeschikte stukjes grond tot aaneengesloten, goed bebouwbare perceelen. Hier en daar, o. a. op Ameland, kwam deze vrijwillig tot stand: Een eigenaar, die voor de verkaveling 269 perceeltjes bezat, met te zamen ruim $12\frac{1}{2}$ H.A. oppervlakte, had na de verkaveling 5 perceelen met gelijke oppervlakte. Een andere had voor de verkaveling 35 perceelen, met te zamen $1\frac{1}{2}$ H.A. oppervlakte, na de „ruilverkaveling” waren de perceelen samengebracht tot 2. Deze samenvoeging brengt een tastbare verbetering in de geschiktheid voor goede bebouwing. De verplichting dezer regeling past dus in een stel van eischen, dat staatsleiding in het gebruik van den grond wil tot stand zien gebracht.

Er is in deskundige kringen, men kan het in de verslagen

van de Directie van den Landbouw lezen, vrijwel eenstemmigheid, dat er van uitbreiding der cultuur door ontginning of verbeterde afwatering van gronden op groote schaal, niets of weinig komt, wanneer deze niet van overheidswege wordt ter hand genomen. Zoo staat ook midden in de werkelijkheid onze eisch, dat deze gronden door den Staat zullen worden onteigend — naar den maatstaf van de geringe gebruikswaarde van thans — en in cultuur zullen worden gebracht. Maar dan in overheidsbeheer worden gehouden, waarbij zeker goede vormen van samenwerking tusschen Staat, provincie en gemeenten zullen zijn te vinden.

Zoo is het samenstel van maatregelen, dat ons program als eisch stelt om de leiding van het gebruik van den grond — voor zoover die daarbij in particulier eigendom kan worden gelaten — in handen van den Staat te leggen, in deze paar woorden samen te vatten: de grond moet met alle middelen dienstbaar worden gemaakt aan de grootst mogelijke en de voor de bevolking meest gewenschte productie. Niet uitsluitend als oorlogsmaatregel, zooals nu ook van allerlei burgerlijke zijde wordt aanbevolen. Doch als blijvende maatregel van sociaal-democratisch beheer, waarbij naar gelang de macht reikt, de landbouwproductie, naast de industriele productie, in dienst der gemeenschap gaat worden gesteld.

* * *

Zoo wil dan de economische paragraaf uit ons verkiezings-program de inleiding zijn van een nieuwe politiek.

Hoe zullen wij haar noemen: productiepolitiek, welvaarts-politiek? Er is tegen beide namen bezwaar. Productiepolitiek is reeds de leuze geworden van heele groepen afkeerigen van overheidsbemoeiing in vredestijd, die er nu in oorlogstijd hun toevlucht toe nemen, met de bijbedoeling, er den druk van de uitkeeringen aan oorlogswerkloozen mede te verlichten.

Welvaartspolitiek wordt als leuze gebruikt door de mannen en de geestverwanten van den Economischen Bond, wier welvaartsbegrip voor ons het stelsel is van vaster gewaarsborgde en goed verzekerde ondernemerswinst, zoo groot, dat er dan ook voor de arbeiders wat over kan schieten.

Wij noemen onze nieuwe politiek het best bij haar waren naam: sociaal-democratische bedrijfspolitiek, die er 'op gericht is het geheele economisch leven, het bedrijfsleven, beschikkend over al de hulpmiddelen die natuur en techniek ons bieden, in dienst van de gemeenschappelijke voorziening te stellen.

Het is aan de arbeidersklasse om te toonen of het haar wil is, in de maatschapij deze omwenteling tot stand te brengen.

Zij vermag het, indien het haar wil is. Indien zij bereikt door eenheid van optreden deze wil te maken tot eene onweerstaanbare macht.

VERZEKERT U BIJ
DE CENTRALE
 ARBEIDERS-VERZEKERINGS-
 EN DEPOSITOBANK
 HOUTMARKT 10
 S'GRAVENHAGE
 INTERCOM. TELEFOON
 1196

BIJKANTOREN:	AANTALVERZEKERDEN
AMSTERDAM	©....1917...©
SARPHATISTR. 45 TEL. INTERC. N° 622	RUIT 85.000
ROTTERDAM	VERZEKERD KAPITAAL
GLASHAVEN 42 TEL. INTERC. 70379	10½ MILLIOEN

